

Waar te beginnen?

Een nieuwe serie over de onderdelen van de kerkdienst begint bij het begin. Het luistert nauw op welke manier en met welke woorden wij de eredienst beginnen.

Sytze de Vries

Vergaard uit alle streken', zong ik vroeger, als het ging over de gemeente. Die veelkleurige mengeling van mensen, die samenkomen op de zondagmorgen. Wat wenkt, wie roept haar? Zolang zij bestaat, gaat het erom dat het Aloude Woord klinkt en tot leven komt, en vervolgens tot leven wekt. Dat is het toppunt van de dienst. Daarheen leidt een weg, als een vorm van voorbereiding. Wil het lezen en het horen ook een ontmoeten worden, dan moeten er ook van onze kant stappen worden ondernomen. De Intrede of de Voorbereiding genoemd. Wij komen doorgaans 'op herhaling'. Om opnieuw, anders of beter te horen. Dat maakt het wezen van de kerkdienst tot een Ontmoeting met de Stem. Wij zijn onderweg naar die ontmoeting, verwachten daar heil van en vervolgen daarna (anders) onze weg. Dat maakt een kerkdienst tot een route, een vooruitgang. Met inachtneming van deze beide hoofddaccenten, luistert het nauw op welke manier en met welke woorden we de eredienst beginnen.

Begin

Als een voorganger of ambtsdrager het woord neemt, is er al veel aan voorafgegaan. Wie vroeg is, neemt de tijd om bij te praten. Voor wie niet tegen stilte kan, is er de muzak van een vaak improviserende toetsenist. Toch kan ook de muziek geen ander doel hebben, dan de lofzang vorm te geven. Of er wel of niet naar geluisterd wordt, is geen (gebrek aan) respect voor de organist, maar

een miskenning van de liturgische functie van instrumentale muziek. Omdat er hier zo veel mogelijkheden én gebruiken zijn (met alle bijbehorende verhitte discussies in kerkenraden), stel ik maar eenvoudigweg voor, wat voor mij in de loop der jaren als ideaal is gaan gelden: het sociale en organisatorische verkeer blijft liefst buiten de ruimte waar de eredienst plaatsvindt. Daar is het stil en heeft ieder de mogelijkheid om ruimte te maken voor de Aanwezigheid. Waarom niet de mogelijkheid van ontmoeting én een kop koffie vooraf in de bijgebouwen? Daar wordt dan de basis voor de gezamenlijkheid gelegd. Vervolgens kan ieder in rust 'opgaan'. Orgelspel aan het begin van de dienst hoeft geen kwartier te duren; daar wordt het niet beter van. Ook de muziek zoekt hier, net als wij, de weg naar de Ene. Geen voorafje, maar deel van de dienst.

Stilte

Een eredienst die opbloeit vanuit de stilte, waarin ook persoonlijk gebed een plaats kan vinden, onderstreept de route van het zoeken naar de Ontmoeting. Geeft de kans tot het afleggen van onze onrust en verhoogt de concentratie. De ontstoken Paaskaars kan in die stilte een zichtobject vormen voor onze toenadering. Ik heb deze stilte als een groot goed leren ervaren, als een moment waarin de rust bezit van ons kan nemen. Niet zelden moeten we (weer) met stilte leren omgaan. Zij is in onze maatschappij schaars en ongekend geworden. Dat maakt

ons extra tot schatbewaarders van een groot en kostbaar goed. Soms is er angst voor de stilte, voor de veelheid aan interne geluiden die daarin omhoogkomen. Zou het niet goed zijn, wanneer we onszelf ook daarmee onder ogen durven komen in plaats van ze te overstemmen?

Berichten

Mededelingen en welkom, vaak staat het zo parmantig op de orde van dienst. In de consistoriekamer zijn de verzameling en formulering van alle berichtgeving niet zelden reden tot koortsachtig overleg (en koude drukte). Allerlei berichtgeving vooraf leidt behoorlijk af van de koers, waarop wij de Ontmoeting zoeken. Mededelingen over de collectebestemming kunnen wachten tot die inzameling werkelijk daar is. Meestal zijn ze tegen die tijd toch al vergeten. Berichten over lief en leed zijn het meest op hun plaats vlak voor de voorbeden. Soms kunnen de genoemde namen dan opnieuw in het gebed worden genoemd, zonder dat het nieuws via het gebed wordt verspreid. Zo vormen Gaven en Gebeden met de bijbehorende toelichtingen een eenheid, waarin de gemeente ook concreet reageert op het gehoorde woord. Het begin van de dienst is van stoorzenders ontdaan.

Groet

Je moet elkaar toch begroeten? Uiteraard, maar dat gebeurt in de hal, bij de deur, door een commissie van ontvangst, koster of ambtsdragers. Alledaagse beleefdheid, maar geen onderdeel van de liturgie. Daarin is het de Roepende die ons groet. De gemeente komt bijeen, zij komt als geroepen. Er is een Woord dat wenkt. Daarom is het ook misplaatst wanneer gezegd wordt: 'de kerkenraad heet u welkom', of 'wenst u een goede dienst'. Alsof de kerkenraad de gemeente heeft uitgenodigd en begroet. Daarmee stelt hij zich ook op tegenover de gemeente, in plaats daarvan onderdeel te zijn. Soms opent een ambtsdrager met: 'goedemorgen gemeente!', collectief beantwoord met een 'goedemorgen!'. Dan is de gemeente een vereniging geworden en de kerkenraad het organiserend comité. Hoe de formulering ook luidt: heel de gemeente, inclusief ambtsdragers, wordt van Godswege begroet. Dat kan op allerlei manieren, zolang duidelijk is wie waar staat. Wie naar voren treedt en het woord neemt, doet dat enkel en alleen namens de Roepende. Dan blijft ook het spoor waarlangs wij de Ontmoeting zoeken hetzelfde: elkander groetend met de zegen/van zijn doorluchte Naam (Ps.72).

Onze hulp

kan dan het eerste woord zijn. Het 'votum' heette dat ooit, letterlijk de toewijding. Dat kerkelijke potjeslatijn is niet nodig. Het nieuwe *Dienstboek* kiest voor 'bemoeiding', een term geïntroduceerd door de liturgische pionier uit de vorige eeuw, de Utrechtse dompastor Hans van der Werf. De klassieke woorden 'Onze hulp in de Naam van de Heer' hebben oude liturgische papieren. Ze werden ooit door de priester gebeden in de beslotenheid van de sacristie, kwamen rond het jaar 1000 aan het begin van de hoofddienst terecht en behielden die plaats in de Reformatie. Het zijn veelzeggende en geladen woorden, ontleend aan Psalm 124. Die psalm behoort bij de 'opgangspsalmen', pelgrimslieparen die de opgang naar Jeruzalem bezingen. De pelgrimage oriënteert zich op de aanwezigheid van en de ontmoeting met God. Met deze woorden treedt ook de gemeente van Christus in het spoor van Israël. Deze woorden zijn ook een belijdenis. Van gemeenschap: het allereerste woord is 'onze'. Van de erkenning dat wij in deze niet zelden heilloze wereld hier ons heil hebben te zoeken: onze hulp... En waar zoeken wij dat? Bij deze, unieke God van Israël. De God die de Naam heeft: 'Ik ben aanwezig, erbij!'. Daarom zijn deze woorden ook een keuze.

Dat zou vaak beter in de stelligheid van de accentuering te horen mogen zijn: Onze hulp (is) in de Naam van de Ene/de Heer!

Respons

Het is de gemeente die de eredienst en zijn liturgie draagt. De 'beaming' (het amen zeggen) behoort haar toe, niet de voorganger. De gemeente geeft respons, stemt in. Dat kan zingend of sprekend, zoals in synagoge en vroege kerk. Het maakt ons van luisterende toehoorders tot deelnemers. De tweede helft van het psalmvers 'die hemel en aarde gemaakt heeft' past dan ook uitstekend in aller mond als instemming met het 'Onze hulp'. De aanwezigen zijn verzamelde individuen en moeten telkens weer gemeente worden. Zij krijgt vormt wanneer zij met één mond zingt en bidt, zij krijgt gestalte als zij antwoordt en beaamt, amen zegt. Door als eerste lied te kiezen voor een psalm, in welke vorm dan ook, weet zij in te stemmen met, en ingelijfd te zijn in Israël. Eerst dan is de godsdienst-oefening werkelijk begonnen.

In een serie van acht artikelen bespreekt *W&D* onderdelen van de kerkdienst. Volgende keer: zingen en liedkeuze.